

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ І ПРАВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ДНІПРОВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ**

**КРЕМЕНЕЦЬКА ОБЛАСНА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«НАУКОВО-ОСВІТЯНСЬКА ЕЛІТА ТА ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ»
присвяченої пам'яті доктора історичних наук, професора
В. Я. Білоцерківського**

(29 березня 2024 р.)

Харків – 2024

ЗМІСТ

Бережна С. В.	Роль наукових шкіл в сучасному університеті	5
Богдашин Д. І.	Історія кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою Харківського національного автодорожнього університету (1936-2024 рр.)	7
Богдашина О. М., Прочкарук Д. О.	Історіографічний побут Д. І. Багалія	11
Brahina T. M., Brahin Y. A.	Roots of John Neumeier creativity	19
Висоцька О. Є.	Проектування образу України як місія сучасної вітчизняної науково-освітньої еліти	26
Гончарова О. С.	Людина в боротьбі з тоталітарною системою 1960-х – 1980-х років: ціна за свободу Генріха Алтуняна»	32
Горпинко О. С.	Розгортання ідеологічного тиску та репресій проти наукової еліти України на початку 1920-х років	45
Данильян О. Г., Калиновський Ю.Ю.	Інтелектуальна еліта нації як гарант духовної безпеки держави	56
Даннікова Т. В.	Жінки-освітянки в Русі Опору в Другій світовій війні на досвіді Польщі	62
Дев'ятко Н. В.	Сучасні світоглядні виклики в освіті	73
Дегтярьова В. Р	Розвиток лідерських якостей на ранньому етапі формування особистості	78
Дерев'яга М. А.	Перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського В. С. Чишко: життєвий та науковий шлях	89
Дзьобань О. П., Буліч А. І.	Інформаційно-відкрита освіта як середовище формування інтелектуальної еліти	94
Діхтярук С. Г.	Науково-публіцистичні праці Романа Бжеського	99
Дмитрієва Т. В.	Археологічні дослідження Б. П. Зайцева	103
Дорош С. Б.	Діяльність М. І. Пирогова на посадах попечителя Одеського та Київського навчальних округів (1856-1861 рр.)	108
Дьякова О. В., Топчій Д. С.	Я такий щасливий, адже теж послужив Батьківщині!	115
Захарова Е. В.	Розвиток нормативно-правового забезпечення геодезичного супроводу транспортного будівництва співробітниками ХНАДУ	123
Зацарний С. О.	М. С. Грушевський – видатний організатор археографічної справи у Львові (1894–1914 рр.)	135
Золотарьов В. С.	Вільгельм Вільгельмович Нічке – науковець та педагог	144
Клусович А. В.	Лесь Танюк – активний учасник національно-демократичного руху в Україні 1980-х – початку	

Богдашина Олена Миколаївна,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

Прочкарук Дмитро Олександрович,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 032 «Історія та археологія»
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ПОБУТ Д. І. БАГАЛІЯ

***Анотація.** У доповіді проаналізовано особливості історіографічного побуту відомого українського історика Д. І. Багалія. Зазначено зміни у науковому побуті, які сталися протягом життя Д. І. Багалія, та визначено їх вплив на педагогічну, наукову та громадську діяльність ученого. Наведено головні місця пам'яті в Україні, які пов'язані з видатним науковцем.*

***Ключові слова:** Д. І. Багалій; історіографічний побут, місця пам'яті*

Постановка проблеми. Академічне повсякдення репрезентує соціокультурне тло кар'єри вченого і включає як університетські ритуали, так і повсякденне життя поза роботою. В останній час науковий побут істориків все частіше дослідники називають історіографічним, підкреслюючи таким чином його специфіку.

Аналіз останніх досліджень. Побут істориків у науковій літературі дістав назву «історіографічний побут» (за аналогією з побутом письменників – «літературний побут»). Дослідження з цієї тематики здійснювали Г. Вайт,

Й. Рюзен, Ю. Л. Троїцький, В. П. Корзун та інші.

Мета статті. Дослідити історіографічний побут Д. І. Багалія та його вплив на педагогічну, наукову та громадську діяльність вченого.

Виклад основного матеріалу. Університетські ритуали – це лекції, семінари, іспити, захисти кандидатських (до 1919 р. магістерських, зараз PhD) та докторських дисертацій, засідання учених рад університету, організація наукових конференцій, студентських гуртків, товариств, груп по інтересам тощо.

Для дослідження життєвого та творчого шляху Д. І. Багалія використовуються не лише писемні джерела, а все те, що залишилося після науковця. До речових джерел можна віднести будинки, в яких він жив чи працював; предмети побуту; особисті речі; знайдені істориком під час експедицій нові археологічні й етнографічні джерела. Певне значення для нашої теми мають фотографії, художні картини й інші зображальні джерела.

Д. І. Багалій успішно навчався у приходській школі (1865–1868 рр.), потім

у прогімназії на Подолі (1868–1872 рр.) та у 2-й Київській чоловічій гімназії (1872–1876 рр.) [7, оп. 2, п. 29]. Хлопець співав у церковному хорі київського митрополита. Митрополичий будинок та приміщення 2-й Київській чоловічій гімназії (див. фото 1) збереглися до

сього часу. Портрет вченого вивішено у галереї на 2-му поверсі Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Саме тут, у головному корпусі університету св. Володимира, він навчався на історико-філологічному факультеті як студент (1876–1880 рр.), а потім стипендіат (1880–1882 рр.).

26 вересня 1882 р. у головному корпусі alma mater (див. фото 2) відбувся успішний захист магістерської дисертації на тему «Історія Сіверської землі до XIV ст.».

Після захисту магістерської дисертації Д. І. Багалій у травні 1883 р. був

обраний доцентом кафедри російської історії Харківського університету. Приміщення Харківського імп. університету (у 1921–1933 рр. Харківського інституту народної освіти ім. О. О. Потебні) стало для Дмитра Івановича головним місцем

роботи на посадах приват-доцента, професора (з липня 1887 р.), а у квітні 1906 – листопаді 1911 рр. – ректора [7, оп. 2, п. 29]. Комплекс університетських будівель (див. фото 3), незважаючи на усі катаклізми, зберігся в історичному центрі міста. Суттєвої перебудови зазнала лише університетська церква.

Видатний історик був членом (з 1889 р.) та головою (1893–1905 рр.) правління Харківської громадської бібліотеки (тепер ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Визначною є роль Д. І. Багалія у спорудженні нового

приміщенні бібліотеки (див. фото 4), яке збереглося до цього часу, та поповнення її фонду. Він неодноразово закликав збирати написані українською мовою книги для Харківської громадської бібліотеки, вважаючи їх більш корисними для освіти простого народу [10, с. 16–18].

У спогадах Д. І. Багалій підкреслював, що як він у свій час користувався особистою бібліотекою В. Б. Антоновича, так пізніше сам надавав книжки зі своєї книгозбірні (6–7 тисяч книг переважно з української та російської історії) студентам та всім, хто цікавився історією [1, с. 74–75]. Невелика частина книг власної бібліотеки вченого збереглася до цього часу родиною Багаліїв.

Перші роки перебування вже одруженого Д. І. Багалія у Харкові відзначалися досить складними матеріальними умовами. Після декількох невдалих наймів житла винайняла квартиру у будинку Олександра Опанасовича Потебні по вул. Підгірній, 10 (нині вул. Потебні). Сім'я збільшувалася – народжувалися діти: Наталія, Ольга, Олександр, Марія. Потреба у власному будинку стала вкрай необхідною. Тому Д. І. Багалій купив землю і взяв кредит на будівництво будинку по вул. Технологічній, 7 (потім вул. Фрунзе, нині – вул. Багалія). Куплена земля за Каплунівською церквою вважалася на той час окраїною міста. У 1899 р. перші помешкання були збудовані. Після добудови нових приміщень загальна площа будинку склала 492 кв.м. Сім'я Д. І. Багалія переселилася на другий поверх, а перший поверх здавала у найм [3, с. 94]. Будинок був підключений до міської системи водопостачання та опалення, телефонної мережі. Сам Дмитро Іванович у 1927 р. підкреслював у спогадах свою ідіосинкразію до телефонних дзвінків, оскільки саме телефоном його викликали як адміністратора для вирішення різних надзвичайних ситуацій (особливо у період його ректорства) [1, с. 69]. У 1917 р. будинок націоналізували. У 1923-1927 рр. у результаті денационалізації Д. І. Багалію та його родині повернули півбудинку, потім повністю у «безкоштовне прижиттєве їх користування». Централізоване опалення було відключено у роки громадянської війни; тому у кімнатах були встановлені пічки-буржуйки [9, с. 28].

Двоповерховий будинок у 1920-х рр. (див. фото 5), використовувався для роботи різних установ, у першу чергу для засідань створеної у 1921 р. Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. У 1932 р. після смерті Дмитра Івановича другий поверх будинку заселили новими жителями.

Удова Д. І. Багалія та донька з онуком переїхали на перший поверх [9, с. 24].

Д. І. Багалій заклав великий сад. В цьому йому допоміг професор Харківського університету О. М. Краснов. Дмитро Іванович підтримав ідею О. М. Краснова про посадку не лише плодових дерев, і й різноманітних видів місцевої флори в тому числі з освітньою метою для власних дітей. На сьогодні від саду рубежу XIX–XX ст. залишилося лише одне дерево.

Вчений, крім Пироговської премії (1879 р.) за студентський реферат з історії Сіверської землі, двічі був нагороджений Уварівською премією від імператорської Академії наук за працю «Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства» (1888 р.) та «Опыт истории Харьковского университета» (1899 р.). Д. І. Багалій разом зі своїм співавтором Д. П. Міллером двічі у 1904 та 1913 рр. (за перший та другий том «Истории г. Харькова за 250 лет его существования») отримував перші премії від Харківського земельного банку [8, с. 114 - 119].

Незважаючи на суттєве після захисту докторської дисертації покращення фінансового становища, Д. І. Багалій у побуті залишався надзвичайно скромною людиною. Меблі, одяг та посуд були дешевими, а найціннішими

речами у будинку були картини та книги (див. фото 6). Одержуючи від 1200 крб. (1884 р.) до 4200 крб. (1916 р.) університетської платні (без врахування літературних гонорарів та інших доходів) вчений уникав купувати дорогі речі, намагався ходити пішки, а не наймати візників.

Науковець відмовився від ректорського екіпажу для економії університетських коштів. Коли інфляція у ході Першої світової війни стала великою, Д. І. Багалій не захотів продавати міські облігації, в які були вкладені головні кошти родини, так як вважав цей вчинок негідним міського голови [9, с. 22].

У 1927 році Д. І. Багалій пишно відзначив свій ювілей. З метою його організації було створено два організаційні комітети. У Києві у листопаді

1926 р. створений Ювілейний комітет Всеукраїнської АН із вшанування 70-річчя академіка Д. І. Багалія на чолі із президентом ВУАН В. І. Липським. У Харкові був створений інший ювілейний комітет для організації торжеств у столиці УСРР. До його складу входили академік С. Ю. Семковський, професор М. І. Яворський та секретар Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури О. Г. Водолажченко [4, с. 125].

Перші урочистості відбулися у Києві. 17 грудня 1927 р. у конференц залі Музею революції пройшло урочисте засідання ВУАН, на якому були присутні академіки та інші співробітники Академії, а також представники різних партійних, наукових та громадських організацій [4, с. 125].

Декретом РНК УСРР від 27 грудня 1927 р. передбачалося видання повного зібрання творів вченого за державний рахунок. Д. І. Багалій у 1929 р. підписав з Держвидавом України договір про видання зібрання творів у 3 томах тиражем 3000 примірників. На початку 1930-х років всі підготовлені рукописи так і не були надруковані. Три рукописи надруковані у 2 та 5 (ч. 1–2) томах «Вибраних праць» [8, оп. 2, п. 35–36].

Дмитро Іванович все життя сліdkував за своїм здоров'ям. Вчений проповідував здоровий образ життя. Оцінюючи свій життєвий шлях, 70-річний Д. І. Багалій підкреслював в «Автобіографії», що він працював над собою «систематично по-німецькі», зокрема, у 1884 році кинувши палити та практично відмовившись від вживання горілчаних виробів [1, с. 78–79]. Наприкінці свого життя він лікувався на профспілкових курортах. Збереглися у Музеї історії ХНУ імені В. Н. Каразіна його санаторні книжки, які засвідчують ретельне дотримання академіком призначених лікарями процедур у санаторіях Кисловодська (1926, 1927 рр.) та Железноводська (1930 р.).

В останні роки життя з-за серцево-судинних захворювань (як один з наслідків тремор рук) Дмитро Іванович диктував свої листи своїй середній доньці Ользі Дмитрівні Багалій-Татаріновій (див. фото 7), яка

фактично виконувала при ньому функцію секретаря. Тому листування і рукописи Д. І. Багалія останніх років написані доньчиною рукою.

Помер Дмитро Іванович Багалій 9 лютого 1932 року в Харкові від запалення легенів. Видатний вчений похований на 1-му міському цвинтарі. На початку 70-х років XX ст. могила перенесена на харківське кладовище № 13.

Висновок. Отже, «історіографічний побут» Д. І. Багалія, змінювався в залежності від подій, які відбувалися навколо вченого. Залишені після себе писемні, зображальні, речові джерела Д. І. Багалія свідчать про його коло наукових інтересів та плідну педагогічну, наукову та громадську діяльність. В Україні в основному збереглися головні місця пам'яті, пов'язані з видатним науковцем.

Джерела і література:

1. Багалій Д. І. Автобіографія : п'ятдесят літ на сторожі укр. науки і культури. К.: Тип. ВУАН, 1927. 163 с.
2. Богдашина О. М. Д. І. Багалій у сучасній українській історіографії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2017. Вип. 25. С. 98–107.
3. Богдашина О. М. Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій. *Український історичний журнал.* 2008. № 1. С. 88–112.
4. Богдашина О., Прочкарук Д. Подібності та відмінності між імперською та ранньорадянською меморіальними практиками (справа Дмитра Багалія та його ювілеї). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Історія.* 2023. Вип. 64. С. 120–139
5. Комаренко Н. В. Будинок Д. І. Багалія в Харкові. *Пам'ятники України.* К., 1973. №1. С.35.
6. Мацкевич І. Дмитро Багалій. Приватне життя. Слобода. 1992. №88. С. 6.
7. Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 8.

8. Павлова Т. Г. Д. И. Багалей, Харьковский земельный банк и развитие науки. *Багаліївські читання в НУА*. Х., 2004. Вип. VI. С. 114 – 119.
9. Чотири розповіді про Дмитра Багалія. Упоряд., передне слово О. Багалій. Харків: САГА. 2007. 94 с.
10. Ярошик В., Сосновська Т. Дмитро Багалій і Харківська громадська бібліотека. *Бібліотечний вісник*. 1997. №1. С. 16–18.

Bohdashyna Olena Mykolaivna

Prochkaruk Dmytro Oleksandrovych

Historiographic everyday life of D. I. Bahalii

Abstract. *The report analyzes the features of the historiographical everyday life of the famous Ukrainian historian D. I. Bahalii. Changes in scientific life that occurred during the life of D. I. Bahalii are indicated, and their impact on the pedagogical,*

scientific and social activities of the scientist are determined. The main places of memory in Ukraine that are associated with an outstanding scientist are given.

Keywords: *D. I. Bahalii; historiographic everyday life, places of memory*